

Este es, triste es decirlo, nuestro particular modo de ser, y el medio ambiente en que nos desenvolvemos; dígasenos ahora si por ese camino iremos a alguna parte. Me inclino a creer que no, y presiento que mientras esos defectos fisiológicos no desaparezcan de nuestro pueblo, con o sin nuestros actuales dominadores, no conseguiremos nada provechoso. Urge, por tanto, que todo ese personalismo mal entendido desaparezca, si deseamos sinceramente conseguir el logro de nuestra eterna aspiración y el mejoramiento en todas sus fases de esta desventurada tierra filipina.

BATURRO.

Julio, 1909

BAHAGI NĠ ISANG AKLAT

Ang "Dakilang Mithi"

Utang sa sġkap ni Gerardo at nġ ilang ka-binatà niyá, sa di kawasa'y nátatag sa Libis ang isang kapisánan na pinamagatáng "Dakilang Mithi."

Kagiya nġ lahat nġ mġa samaháng pili-pino, ang "Dakilang Mithi" ay ulirán sa gilas at siglá noóng kanyang mga únang buwán.

Noóng mga únang buwán, ang kapisanan ay makálawá sanglinggó kung magpúlong, at ang bilang nġ mġa nagsisidaló sa mġa púlong na itó ay di lumilit sa tatlongpú.

Noóng mga únang buwán, ang mġa talumpati, pagtatálo at ang mġa balak na inihaharáp tuwíng magpupúlong ay punóng-punó nġ mahahala-gáng láyon at madláng kaparaánang magagá-mit upang lalong mapalúsog at mapalakilá ang kapisanan. Náriyan ang pagtatayó nġ isang aklátán (biblioteca); náriyan ang pagbubukás nġ isang paaralán sa gabí, na waláng úpa; náriyan ang pagpapalabás nġ isang pahayagang-linggúhan; náriyan ang pagdadáos nġ mġa papúlong; náriyan ang mġa sári-saríng *campoña* laban sa *bisyo*—laban sa sugál at sábon—laban sa mġa mahahálay at di wastóng kaugalian, hílig, atb; at náriyan ang kung anó-anó pang matatáyog na panukalá.

Ang lahat nġ kasiglaháng itó na napagmálas sa loób nġ "Dakilang Mithi," noóng mga únang buwán ay lubháng ikinaalw nġ mġa nagsipagtatág sa kapisánang iyon. Naákit silang umasám-asám sa isang maligáyang búkas at napanibúlos silá sa pag-ásang madalí ó maláon ay málalasáp nilá ang masasagánang búnga nġ kaniláng mġa pinuhúnang págod.

Dapwa't lay! Katúlad nġ isang kimpal na kugon, na pag-sinilabán ay minsán sikláb lang at walá ná, ang kapisánang iyon nġ mġa náturang pag-ása ni Rizal (*pa nama!*), pagkaraán nġ mġa únang buwán, pagkatápos na makapagdáos nġ ilang sayáwang malalakí, nang isasagawá na ang mġa panukálang binalangkás nġ boóng sípag at talíno,—ang kapisánang iyon ay bigláng dinatalán sa nóo nġ karumal-dúmal na kamandág nġ panglalamíg, pagkahapó

at pagwawaláng bahalà nġ hálos lahat nġ mġa kaánib!

Sinimulán ná ang isang búhay kapisánang kukutápkutáp, kagiya nġ isang ilaw na nauubusan nġ lauġís.

Anó mang pagsusumákit ang kalasagin nġ pangulo at kalihim, ang bahay-kapisánan ay láging áalóg-alóg tuwíng tatáwag nġ púlong. Lahát ay nangangakóng dádaló, dáywa't pagsápít nġ óras ay pálad na pálad ná kung sumipót ang sampú.

—"Anó ang dápat gawin úpang maipon ang mġa iyán?"—Itó ang pabuntóng-hiningáng tanóng nġ pangulo nġ kapisánan.

—"Upang maipon?"—ang sambót ni Gerardo na kanyáng kaharáp,— "kung úpang maipon lang ay may isang paráang madalí. Búkas, pistá din lang ay ikálat nátin ang balitá na sa kinágabihán ay magkákaroon sa inyó nġ isang malakíng sayáwang handóg sa samahán. Anyayáhan ang mġa kinalilituhan diyang binibini, ang lahat nġ mġa makikísig sumayáw, at maniwálá ka, katóto, na mamúmunó ang iyóng bahay... Pag handoón nġ lahat, ay paalisin ang orkésta at simulán ang púlong."

At ganitó nġa ang kaniláng ginawá.

* *

Madilímdilim pa kábukásan, ay sumabog na sa himpapawíd ang balitá na sa ika 7 oras nġ gabí ay magdadáos sa bahay nina Pepe nġ isang *miringal* at mahabang sayáwan na handóg nġ pangulo sa *masisipag* na mġa ginóo at binibining bumubuó sa "Dakilang Mithi."

Hindi nagkabalá ang hulá ni Gerardo. Orasyon pa lang ay pulúpulutóng na ang mġa panañhing nagsisiratíng. Ika 7 óras na ganáp ay natitipon doón ang ápatnapó sa limángpóng kaánib sa "Dakilang Mithi."

Lahát ay galák na galák lubhá na ang mġa binatá. Walang labí na di nakanġiti, walang matáng di nagnininguing, waláng kílos na mabágal. At sino nġá namán ang di magágalak, alíng pusó ang di lálakasán nġ tibók, kaninong damdámin ang di mapupúkaw sa lílim nġ mapanghalina't malalagkit na titig, at sa halik nġ bangóng núnukal sa mġa sutláng talúlot nġ mġa gayóng "bulaklák nġ búhay" na doo'y naliligó sa mahinhing liwanag nġ mġa "Reina de las luces"? At sinong mahiligín sa sayáw ang makukuhang magtulug-tulugan, kaninong mġa paá ang mapapakalí sa gayong idinulásdulás nġ sañg na binudburán nġ pirápirásong ballena, sa inihabá-haba't inaluwang-lúwang nġ pagsásayawáng salas, sa anyáya nġ malalambíng na tugtúging handóg nġ orkésta?

Iká 7:15 na nġ gabí, nġuni't ang sayáwan ay di pa pinasísimulán. Hálos lahat ay iníp na iníp na. Dá:ġan lang at sila'y nadadaġ nġ hiyá, inarami na saná ang nagúmikit noón sandalíng iyon, káhi't na waláng anyáya ó pahintúlot nġ may bahay.

Samantaláng naghihintáy ay makinig táyo sa mġa sáli-salitán.

Sa isáng súlok nḡ *salas*, ay pinagkákali-pumpunán nḡ mḡa lalaki ang isáng malápad na papél na nakapakò sa dinding at kinatititikan nḡ salitáng *programa*. Sa ibabâ nitò ay ipinaaalam na ang sayáwan ay bubuoín nḡ labing-ánim na *Waltz*, labingdalawáng *two-steps*, at dalawáng *rigodon*.

—“Ano't may rigodon pa?”---ang payamót na tanóng nḡ isáng naka-lána sa kanyáng kálapit---“*Que torpe!* Anóng mahihitá sa rigodon? ---Walá kundí... kamáy. Mapapágod ka nḡ waláng... saysáy. Nakaaaksayá nḡ panahón! Kalukúhan sa ákin iyán!”

---“Masamá namán ang waláng rigodon, katoto”---ang sagót nḡ isáng naka-térnong itim. ---“Paáno namam si Choy?”

---“*Que Choy ni que báchoy!*”---ang ángil nḡ naka-lána, at hinagisan nḡ dalawang inḡos ang isang naka-kakeng kulót ang buhók na sa pagka't lubháng mahiluhín ay waláng inálabanḡan sa alín mang sayawan kundí ang pasimuláng-tugtóg nḡ mḡa rigodon. Itó ang si Choy na noo'y kasalukúyang nagpapanting ang mḡa taynḡa, sapagka't malayólayò man siya'y kanyang naulinígan ang salituan nḡ dalawa. Manḡaninḡanang sugurin ang naka-lána at sikanḡan ang waláng pitagang bunḡangà nitò. At kamuntí na nḡang manugod noon ang ating si Choy, kundí niya maala-alang gagawâ siya nḡ malakíng kahiyáhiyá, at kundí niya nataunan ang isang malambíng na títig ni Mameng. ---títig na wari'y inahihimok sa kanya ang, “*Puercia, Choy ko!*”...

---“*Pero demonyo!*”---ang muling putók nḡ naka-lána---“Anó ang hinihintáy nitóng si Pepe?... Bakit áyaw pang simulín ang sayáwan, *diantre?*... Co---! naghihintay ang mḡa *visita*, ---pu---!”

---“Huwág kang mainip, katoto”---anáng naka-itim---“huwag kang mainip at sásapulan na raw!”

---“Sásapulan! *pero* kailán pa? *idemonyo!*”

Isang binatà ang noón ay pumagitná sa karamihan, at pagkatapos na mapaupò ang lahat, ay bumigkás nḡ ganitò:---

“Mḡa binibini at ginooḡng kaanib sa ‘Dakiláng Mithí’:---

“Kayóng lahat ay pumarito na taglay sa pusò ang masaráp na pag-ása, na tayo'y uumagáhing

pára-pára sa pagpapasá sa isáng malambíng na sayáwan. Hindi kayó mabibigò mḡa ginooḡng magigiting.

“Sayáwan at waláng ibá kundí sayáwan ang inyong ipinarito, kaya't sayáwan at waláng ibá kundí sayáwan ang dito'y áting pagdudumugan.

“Akin lang ipinaggapauna na ang sayawang itó ay kakaibá sa lahat nḡ sayáwan na inyóng alám. Wikà nḡa'y, bágong *sistema*; mapapálad kayó, sapagka't sa boḡng sanglupalop, kayó ang unang makakákilala sa kanya!

“Sapagká nḡa't bágo, ay kailánḡang siya'y ating ipaaninaw na mabuti. Sa sayáwan pong itó, mḡa ginoo at binibini, ay hindi mḡa páa, kamáy at baywang ang magsisiindák. Ang dito po'y magpapakitán nḡ gilás at kisig, ay ang mḡa dila at nḡála-nḡála; kaya't sayáwan nḡ mḡa dila't nḡála-nḡála ang nḡayóng gabi ay siyáng yáyanig sa bahay nḡ ating pangulo!”

---“*Nilin.... na!*---anáng naka-itim.

---“*Pero que bruto!*”---ang sabád namán nḡ galít sa rigodon.

---“Batid ninyóng lahat mḡa binibini at ginoo, ang patuloy nḡ nagtatalumpati;---“na dito sa ating báyan ay may isang kapisanang di pa nalaláon ay itinayò nḡ kabataan. Batid din ninyóng lahat na sa mḡa sandaling itó ang kapisanang iyán ay kasalukúyang naghihilik sa lálím nḡ pagkahimling.

“Ang di na yatà makasanglibong pagtawag nḡ púlóng na laging nabibigò, ay labis na nag-uulat sa katotohanang itó. Ang pagkakabitin sa himpapawid nḡ lahat nḡ mḡa panukalang inaharap at pinagtibay sa loob nḡ kapisanan, ang pagkabigò nḡ aklatang itatatag, ang pagkabigò nḡ pahayagang palalabasin, ang pagkabigò nḡ mḡa papúlóng, nḡ paaralán sa gabi, nḡ mḡa kung anó-anóng *Campaña* na sagána sa hangin---ang lahat nḡ iyán mḡa binibini at ginoo, ay isa pang di mapupuwing na saksi nḡ pagkauring mantikang-tulóg nḡ ating Kapisanang kagulatgulat noóng kanyáng mḡa unang áraw!

“Sa gitná nḡ ganitóng kalagayang dápat ikahiyá nḡ kabatáng Libís, sino ang áting dápat sisihin?”

“Ang mḡa nangungulo sa kapisanan?”

“Akó na maláon nang nagmamasá sa ginagawâ niláng pagtupád sa kanikaniláng tung-

“LA PERLA”

FABRICA DE BIZCOCHOS Y DULCES

DE J. E. MONROY

Premiada en las Exposiciones de Hanoi de 1902 y S. Luis, E. U. A. de 1904.

PLAZA DE STA. CRUZ, 96-98, MANILA.

kúlin, ay waláng úlikúlik na makakapagsabi na ang mĕa ginóong iyán ay nagawà ná ang lahát nĕ abót nĕ kaniláng káya.

"Ipinatútúpad nĕ panĕúlo sa mĕa kaánib, ang palatuntúnan at mĕa alituntúnin, dá-pwa't áyayaw táyong magsisunód,! Kaniláng iminumungkah! na isagawà ang mĕa panukala't bítas na pinagkayarian, dá-pwa't áyayaw tayong magsikilos!

"Tumatáwag ang kalihim nĕ púlong áraw-áraw hálos, dá-pwa't áyayaw táyong magsidaló!

"Mahúsay na hinihinĕi nĕ inĕat-yáman ang ambág sa bawa't buwan nĕ bawa't isa, nĕuni't átin siyáng pinagtataguan!

"Sino nĕyón ang dápat managót sa pagkadiwarà nĕ kapisánang itó?

"Sino ang dápat lagpakán nĕ ating pagsisisi kundí táyo rin---táyo na bhubò nĕ isarg kautusán at pagkatápos ay táyo rin aag sa kanya'y susúay?

"Sino ang dápat nating sumpáin kundí ang átin ding mĕa katawán---tayo, na lilikhá nĕ isang matáyog na panukalà para sa ikabubuti nĕ bayan at pagkatápos, kapag isasagawà ná, ay tayo rin ang kaunahunahang malululà, ang kaunahunahang uorong?

"Sino ang dapat managót sa lahát nĕ itó, kundí tayo rin---táyo na kadalasa'y dahil lang sa kaunting sakit nĕ ulo, ó kaya'y nĕ nĕipin, ó dúlo nĕ kukó; dahil lang sa kaunting ulán, sa kaunting inít nĕ áraw, sa kaunting antók, sa kaunting layò nĕ pagpúpulungĕan, sa pagkawaláng makasáma, ó sa pagkawaláng *mabuntutan*---dahil na dahil lang diya'y di na táyo magsisidaló sa púlong?... |Samantalang kápag isáng sáyawan ang ating dádayúhin, ay sumasagasa táyo sa unós at buháwi, nawawalà ang sakit nĕ ulo, napapawi ang antók, di iniindá ang inít nĕ áraw ni sinusukat ang layò nĕ pagdaraanang!!

"Sino ang dápat kilabútan sa hiyá kundí táyo rin na kung makaisip mang dumaló sa pulong, ay panayon na lang mĕa hulí—panayón na lang animo'y mĕa kúhol?—Táyo na munting maantig ang bulsá, munting máhinĕan nĕ maipagtatawid búhay ang kapisanan, ay magpapakalayó-layò na di na maápuhap kahi't na nakakaya ang halagáng hinihinĕi? |Samantalang kapag ang isáng sáyawan ang paguukúlan, ay malúwag na malúwag at galák na galak táyong nagkakaloób nĕ piso, piso't isang salapi, at kung minsan pa'y hanggang dalawá!!

"!Ah, mĕa kababayan!... Kung ang mĕa katotohanang itó na sakdál nĕ papaít ay nakasusúgat sa inyóng mĕa damdámin, ako'y di nagsisisi! |Tinutupád ko ang áking katungkulan.

"Karápatdápat at kailánĕang mabatid nating lahát ang hubád at wagás na katotohanan, na, ang kabatán sa hayang itó ay kúlang pa nĕ lakás, kulang pa nĕ tiyagá, pagtitiis, at sigláng waláng máliw! Walá pa ditong tunay na kalakasan nĕ loob na kinakailanĕan upang ma-isagawà ang isang adhikáng mataas.

"Ah, Kabatán, Kabatán! Kay lakás mong mangárap, dapwa't kay dali mong masawan, kay dalíng manglumó nĕ iyong pusò, kay dali kang panghináan nĕ túhod!...

"Iyán ba ang kabatáng pinanĕápanĕárap nĕ Dakiláng Rizal?

"Iyán ba ang kabatáng inaasuhang tútubós sa Bayang itó na nĕayo'y nábibingit sa banĕin nĕ kamatáyan?

"Iyán ba ang *mga kawal ng tagumpay Bukas*?

"Ah, Kabatán! kung ang mĕa malilit na kapisanan ay di mo mapagtiyagaang buháyin, papaáno kayáng pagbúhay ang iyong gágawin sa isáng Bayang malayà?

"Kaunti pang paghuhunosdili, kaunti pang paglingĕap sa danĕal nĕ katungkulan! Kaunti pang pag-aálaála sa kinábukasan!

"Samantalang ikáw, kabataan, ay waláng hanap kundí sayá at ligaya, samantalang di ka natutúlong umibig sa waláng likát na pagpapágod, pagbabatá nĕ hirap at pagsusunóg nĕ kflay; samantalang di ka natutúlong tumalikod sa mapanghalinang kawáy nĕ mĕa bulaklák, sa matatamis na awit nĕ mĕa *sirena*, úpang makatupád sa isáng katungkulan; samantalang ikáw ay nabúbuhay sa himpapawíd nĕ mĕa panĕárap at di sa párang nĕ paggawá; samantalang ikaw ay waláng loob na iukol sa sarili mong bayan ang bawa't galaw nĕ iyong isip, bawa't tibók nĕ pusò, bawa't sandalĕ nĕ iyong panahón, bawa't paták nĕ iyong dugó; samantalang nananatili ka sa mĕa ganyáng kalagáyan, ikáw, kabataan, ikaw ay di dapat tawaging Pag-ása nĕ tinubuan mong lupà; ang dápat itáwag sa iyó ay HAMPAS nĕ Diyós sa iyóng Lahí!!"

Pinútol dito ni Gerardo ang kanyáng talumpati. Dáti-dáti, tuwí siyáng magsasalitá nang hayág, ay di maúbos-úbos ang papuri sa kanyá nĕ madlá; nĕuni't nĕyón, maínong nagtanó siyá nang kahi't gaputók na palakpák!

Sa mĕa binatà'y marámi ang sa kanya'y nĕunĕusò-nĕusò at irap-irap; may iláng dadábag-dábag at búbulong-bulóng.

Si Choy ay tuwáng-tuwá nang maalámang di máttutulóy ang ipinanĕakong sáyawan. Kamuntí na siyáng makalápit sa naka-*lana* upang ito'y mábigyan nĕ isáng mabiningĕ "Hiilatt!" Ang mukhá nĕ naka-*lana* ay di maipintá noón. Hindí nagkásiya sa isinima-simánĕot at ipinise-*pshe*. Sa huling bahági nĕ talumpati ni Gerardo ay waláng ibinubugá ang nagkakang-nĕingĕiwi niyang mĕa labí kunglí payák na:

---*Suplado!* Hambung! Hi...! Palalò! Yabang...! Para ka riyang isáng lélong na nanĕanĕaral sa amin ah! Cu...!

Pabulóng kun bigkasín ang mĕa salitáng itó, na anopa't waláng nakáririnĕg kundí yaong mĕa malalápit sa kanyá.

Hindí lang ang bibig nĕ naka-*lana* ang nanĕunĕusap: ang mĕa matá niya ay may lalong mahalagáng bágay na inihahayág. Ang mĕa namumutíng matang iyón kun titígan si Gerardo nang siya'y nagsasalitá ay parang tumitítig sa isang nagpapaalam na libitáyin,

kundi man sa isang kabaong na, sa isang tigmak na sa dugô!

Ang naka-*lana* ay si Juanchito!—si Juanchong masilbing kaaway ni Gerardo sa lahat ng bagay; ang nabigong *kandidato* sa kamay ni Elena, ang bunsong kapatid ni Kapitan Memò na kanyang kinasapakát sa madugô niyang paghihiganti kay Gerardo—paghihiganti ng gaganapin nila sa gabí ding iyón!...

AMADO LIBELOSO.

San Mateo, Rizal, Hulyo, 1909.

